

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

**Середа Ірина Олександрівна**

*УДК 37.0+373.31*

**Розвиток творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в  
процесі фізичного виховання**

13.00.07 — теорія і методика виховання

**Автореферат**  
дисертації на здобуття наукового ступеня  
кандидата педагогічних наук

**Тернопіль – 2011**

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

**Науковий керівник:** кандидат наук з фізичного виховання та спорту

**Омельяненко Інна Олександрівна,**  
Тернопільський національний педагогічний  
університет імені Володимира Гнатюка,  
доцент кафедри теоретичних основ і методики  
фізичного виховання.

**Офіційні опоненти:** доктор педагогічних наук, професор

**Сущенко Андрій Віталійович,**  
Класичний приватний університет  
м. Запоріжжя, завідувач кафедри управління  
навчальними закладами і педагогіки вищої  
школи;

кандидат педагогічних наук

**Презлята Ганна Василівна,**  
Прикарпатський національний університет  
ім. Василя Стефаника,  
доцент кафедри теорії та методики фізичного  
виховання і спорту.

Захист відбудеться 20 грудня о 14.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою: каб. 30 (зала засідань), вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: 46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2.

Автореферат розіслано 19 листопада 2011 р.

Учений секретар  
спеціалізованої вченої ради

Янкович О. І.

## ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

**Актуальність і доцільність дослідження.** Орієнтація школи на формування в учнів репродуктивної діяльності часто призводить до того, що більшість випускників, які на «відмінно» засвоїли зміст шкільної програми, не вміють використовувати отримані у школі знання під час розв'язання проблемних життєвих ситуацій. Як наслідок, на сучасному етапі життя суспільства особливого значення набуває завдання розвитку творчих здібностей учнів у школах, студентів – у вищих навчальних закладах, яке необхідно вирішувати шляхом розробки науково обґрунтованих програм, систем або методик.

Соціальний запит на творчу особистість відображений у законодавчих актах із проблем розвитку освіти, в яких наголошується на перспективах формування неповторної унікальної людини, що здатна творити. Значний потенціал для розвитку творчих здібностей закладений у фізичному вихованні як невід'ємній складовій освіти. Його роль у становленні творчої особистості визначена нормативними документами, де зазначається, що фізична культура є важливим засобом задоволення творчих запитів кожної людини, забезпечує тривалу продуктивну діяльність та сприяє найповнішому розкриттю потенційних можливостей.

Розвиток творчих здібностей учнів відбувається на всіх етапах шкільного навчання, разом з тим найдоцільніше вчити творити школярів із раннього віку, оскільки у початковій школі діти опановують способи навчальної діяльності, прийоми вирішення навчальних завдань, якими користуються надалі. Протягом перших шести років у дитини потребують формування і цілеспрямованого розвитку такі важливі складові творчих здібностей, як енергопотенціал, психомоторика, мислення, уява та почуття. Розвитку творчих здібностей особистості у процесі фізичного виховання сприяють притаманні молодшим школярам відкритість до всього нового, допитливість, емоційність, цілісність сприйняття, яскрава уява, образність мислення, удосконалення самостійності і критичності мислення, активне ставлення до дійсності, що їх оточує, підвищена реактивність, готовність до дії, а також біологічна потреба у руховій активності.

Питання розвитку творчих здібностей, зважаючи на актуальність, знайшли відображення у численних працях науковців. Учені досліджували зазначену проблему в процесі вивчення загальноосвітніх дисциплін, зокрема: *математики* (Л. Балдіна, Л. Назарова, К. Оморко тощо); *інформатики* (В. Дубов); *іноземної мови* (І. Анікеєва, А. Бікеєва, Н. Убога); *української мови та літератури* (Т. Бондарчук, Н. Ільченко тощо); *географії* (О. Жилік, В. Жилік); *образотворчого мистецтва* (Н. Ростовцев, К. Козак тощо); *обслуговуючої праці* (Н. Кузьміна, Г. Терещук) тощо. Проблему розвитку творчих здібностей учнів середнього та старшого шкільного віку на уроках фізичної культури вивчала Г. Іванова. Питанням формування творчого потенціалу вчителів фізичної культури присвячені праці А. Суценка, Г. Презлятої. Способи і засоби розвитку творчих здібностей дошкільнят на заняттях фізичними вправами

висвітлені О. Богініч, Г. Біленькою, О. Мартиненко, О. Гребенніковою. Проте, не виявлено спеціальних досліджень, у яких розкривалися б шляхи розвитку творчих здібностей школярів початкової школи на уроках фізичної культури.

Таким чином, актуальність проблеми та її недостатня розробленість під час занять фізичними вправами зумовили вибір теми дослідження – «Розвиток творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання».

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри теоретичних основ і методики фізичного виховання Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка і є складовою комплексної наукової теми «Теоретико-методичні та програмно-нормативні основи фізичного виховання учнів і студентів» (№ держреєстрації 0107U000771). Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 8 від 23.03.2010 року) та узгоджена в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 1 від 25.01.2011 року).

**Мета дослідження:** розробити й обґрунтувати систему розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання.

**Об'єкт дослідження** – фізичне виховання молодших школярів.

**Предмет дослідження** – розвиток творчих здібностей учнів початкової школи під час фізичного виховання.

Відповідно до мети визначено наступні **завдання дослідження:**

1. Дослідити сучасний стан розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання та визначити їхню структуру.
2. Конкретизувати критерії і показники рівнів розвитку творчих здібностей молодших школярів під час реалізації фізичного виховання.
3. Розробити модель системи розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі фізичного виховання.
4. Експериментально перевірити ефективність обґрунтованої системи.

Для вирішення поставлених у дослідженні завдань використано комплекс взаємопов'язаних **методів:**

✓ теоретичних: аналіз науково-педагогічної літератури, вивчення навчально-методичних матеріалів і нормативно-правових документів – для виявлення стану досліджуваної проблеми; аналіз й узагальнення експериментальних даних; моделювання системи розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі фізичного виховання;

✓ емпіричних: *спостереження* за процесом розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку; *бесіди* з учителями; *анкетування* вчителів фізичної культури – для виявлення стану проблеми розвитку творчих здібностей школярів у процесі фізичного виховання; *педагогічне тестування* – для оцінки фізичної підготовленості школярів за допомогою комплексного тесту;

*фізіометричні методи*, що передбачали застосування діагностичних підходів для оцінки стану соматичного здоров'я школярів (розглянуті в роботі Г. Апанасенка), діагностику рівня енергопотенціалу учнів за «Гарвардським степ-тестом» та психомоторики – за «Семиметровим тестом»; *психологічні методи* – для оцінки рівня розвитку творчого мислення (тест П. Торренса «Закінчи малюнок») та діагностики творчої уяви (тест за методикою Т. Пашукова, А.Допира, Г. Дьяконова);

✓ експериментальні методи (констатувальний і формувальний експеримент) – для перевірки ефективності експериментальної системи розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі фізичного виховання;

✓ методи математичної статистики – для кількісної обробки одержаних результатів і виявлення ефективності експериментальної системи розвитку творчих здібностей у процесі фізичного виховання.

**Експериментальна база дослідження.** Дослідно-експериментальна робота проводилася протягом двох навчальних років на базі Тернопільської класичної гімназії та загальноосвітніх шкіл № 19, № 24 м. Тернополя. У ній брали участь 200 учнів перших (згодом других) класів, які навчалися в експериментальних і контрольних групах, а також вчителі Тернопільської, Львівської та Івано-Франківської областей.

**Наукова новизна та теоретичне значення** дослідження полягає у тому, що *вперше* обґрунтовано, відображено у моделі й експериментально перевірено систему розвитку творчих здібностей учнів початкової школи в процесі фізичного виховання, що охоплює: цільовий (спрямованість системи на розвиток творчих здібностей); структурно-змістовий (зміст практичної та теоретичної діяльності школярів для розвитку обраних структурних компонентів творчих здібностей); процесуальний (методи, прийоми, засоби та організаційні основи розвитку творчих здібностей учнів); оцінювальний (діагностика сформованості творчих здібностей молодших школярів); результативний (кінцевий результат впливу експериментальної системи на стан творчих здібностей учнів) компоненти, їхні підсистеми й елементи, а також передбачає внутрішні взаємозв'язки між ними.

*Визначено* структуру творчих здібностей, що розвиваються у процесі фізичного виховання (мотивація до творчо-рухової діяльності, творче мислення, творча уява, психомоторика, енергопотенціал, почуття).

*Конкретизовано* критерії та показники розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі фізичного виховання відповідно до їх структури.

*Подальшого розвитку* набула характеристика критеріально-рівневого стану сформованості творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання.

**Практичне значення результатів дослідження** полягає у розробці методичних рекомендацій щодо розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання та зошити для учнів других класів із творчими завданнями «У країні Фізкультури».

Основні положення і висновки дослідження використовували вчителі фізичної культури загальноосвітніх шкіл під час організації творчої

діяльності школярів; викладачі фізичного виховання вищих навчальних закладів та інститутів післядипломної педагогічної освіти у викладанні теорії та методики фізичного виховання; у розробці навчальних програм із фізичної культури, посібників, підручників і навчальних розробок для майбутніх учителів і працівників сфери фізичної культури та спорту.

**Впровадження й апробація результатів дослідження.** Результати дослідження впроваджено у навчально-виховний процес загальноосвітніх шкіл I-III ступенів м. Тернополя: № 24 (довідка № 2159/03 від 03.11.2011р.), № 19 (довідка № 2160/03 від 03.11.2011р.) та Тернопільської класичної гімназії (довідка № 2162/03 від 03.11.2011р.), а також використано в процесі підготовки фахівців фізичного виховання у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (довідка № 1203-33/03 від 15.11.2011р.).

Основні положення та результати дослідження представлено у формі доповідей на науково-практичних конференціях: *міжнародних*: «Сучасні технології у сфері фізичного виховання, спорту та валеології» (Харків, 2008 р., 2009 р.); *всеукраїнських*: «Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації» (Тернопіль, 2010 р.); «Перший крок в науку» (Луганськ, 2010 р.); «Сучасні проблеми фізичного виховання і спорту школярів та студентів України» (Суми, 2010 р.); загальнофакультетських і кафедральних науково-методичних конференціях.

**Публікації.** Основні теоретичні положення та висновки дослідження відображено в 12 одноосібних публікаціях, серед них 5 – у фахових педагогічних виданнях, 6 – у виданнях у галузі фізичного виховання та спорту України та методичних рекомендаціях.

**Структура дисертації.** Дисертація складається зі вступу, 3-ох розділів, висновків, списку використаних джерел (218 найменувань, з них – 6 іноземною мовою), 12-ти додатків. Основний зміст викладено на 162 сторінках. Дисертація містить 24 таблиці, 4 рисунки.

## **ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ**

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність обраної проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, розкрито наукову новизну та практичне значення роботи, подано відомості про експериментальну базу, апробацію та впровадження основних результатів дослідження.

У першому розділі **«Розвиток творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку як педагогічна проблема»** викладено результати аналізу науково-методичної літератури щодо досліджуваної проблеми; простежено основні підходи до трактування понять «здібність» та «творчі здібності»; виявлено сензитивні періоди розвитку творчих здібностей; охарактеризовано структуру творчих здібностей молодшого школяра, найбільш адаптовану до процесу фізичного виховання; проаналізовано стан проблеми розвитку творчих здібностей у процесі фізичного виховання школярів.

З'ясовано, що ефективному розвитку здібностей особистості сприяє навчальна діяльність (В. Рогозина, В. Богоявленська, К. Платонов, В. Глухова, А. Петровський та ін.). Фізичне виховання є невід'ємною її складовою, яка розвиває здібності особистості, в тому числі і творчі (творче мислення, творчу уяву, пізнавальні, моральні та естетичні почуття, енергопотенціал і психомоторику).

В психолого-педагогічній літературі відсутнє однозначне визначення поняття «творчі здібності». Науковці трактують його як: «продукт саморуху», «синтез властивостей особистості», «види розумових здібностей». Враховуючи позицію вчених (Е.Торренс, Т. Третяк, В. Зінченко, С. Литвиненко, С. Гончаренко), визначаємо творчі здібності як властивості особистості, що забезпечують здатність до продукування принципово нових, оригінальних ідей та удосконалення того, що вже існує. У процесі фізичного виховання такими ідеями є: придумування, зображення на папері та відтворення рухами вправ ранкової гігієнічної гімнастики, фізкультпауз та вправ пальчикової гімнастики під час виконання домашніх завдань з інших навчальних предметів; придумування естафет із рухово-творчими завданнями, загально розвиваючих вправ із предметами, які оточують учня вдома, вправ ранкової гімнастики на фітболах, рухових загадок; відтворення за допомогою рухів сюжету казки; перетілення на казкового героя, який виконує ранкову гімнастику тощо.

Із урахуванням підходу учених (І. Громадський, В. Громадська, Н. Юхимчак, В. Сухомлинський, І. Лернер, В. Клименко та інші) визначено, що повноцінний розвиток творчих здібностей необхідно розпочинати з молодшого шкільного віку, оскільки саме цей віковий період є сензитивним для їхнього розвитку. На противагу цій позиції, М. Волоктіна стверджує, що дітям молодшого шкільного віку не властиве творче мислення. Суперечливість поглядів науковців щодо проблеми розвитку творчих здібностей та її актуальність є підставою для експериментального дослідження.

Враховуючи особливості процесу фізичного виховання, яке, передусім, передбачає рухову активність школярів, вважаємо позицію В. Клименка про структуру творчих здібностей учнів найбільш обґрунтованою. Її основними компонентами є: творче мислення, творча уява, почуття, енергопотенціал та психомоторика людини. Виокремлені складові забезпечують творчість людини за умов їхнього оптимального і гармонійного розвитку. Крім вищезазначених компонентів у структурі творчих здібностей важливе місце належить мотивації до творчо-рухової діяльності, яка передбачає зовнішнє і внутрішнє спонукання до рухової активності загалом та майбутньої творчої діяльності на заняттях фізичними вправами.

Для виявлення стану проблеми розвитку творчих здібностей проведено опитування вчителів фізичної культури Тернопільської, Івано-Франківської та Львівської областей, а для визначення рівня розвитку творчих здібностей школярів у сучасних школах здійснено їх тестування. На основі аналізу результатів виявлено недостатній рівень теоретичної підготовленості вчителів фізичної культури з питань організації творчої діяльності, брак знань про

можливості використання засобів, методів, методичних прийомів їхнього розвитку, відсутність методичних рекомендацій і тестів для оцінки розвитку творчих здібностей школярів на уроках фізичної культури.

На основі результатів констатувального етапу експерименту з'ясовано, що в усіх учнів молодшого шкільного віку виявився низький рівень розвитку творчої уяви, психомоторики, енергопотенціалу та швидкості мислення, у 66% – гнучкості мислення, у 64% – конкретності мислення. В 11,5% школярів показники оригінальності, в 11% – конкретності та у 34% гнучкості мислення відповідали середньому рівневі розвитку. Лише у 12% учнів зафіксовано високий рівень оригінальності, а у 25% – конкретності мислення.

Такі результати діагностики стану творчих здібностей учнів початкової школи спонукають до теоретико-методичних розробок їхнього розвитку в процесі фізичного виховання.

У другому розділі «**Обґрунтування системи розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання**» розроблено та теоретично обґрунтовано модель системи розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку, а також шляхи її реалізації (рис. 1).

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки системний підхід є методологічною основою багатьох наукових досліджень, оскільки дає змогу розглянути педагогічний процес як цілісність з різноманітністю взаємозв'язків його компонентів. Реалізація системного підходу забезпечує можливість змодельовати процес розвитку творчих здібностей учнів під час фізичного виховання у спеціально розробленій системі. Вона містить цільовий, структурно-змістовий, процесуальний, оцінювальний та результативний компоненти, підсистеми та їх елементи, які через внутрішні взаємозв'язки забезпечують цілісність системи.

Розвиток творчої особистості в експериментальній системі базується на принципах: гуманізму, доступності й індивідуалізації, наступності та безперервності, свідомості й активності учнів.

*Цільовий компонент* передбачає спрямованість фізичного виховання на розвиток творчих здібностей молодших школярів.

Основу *структурно-змістового компонента* складає структура творчих здібностей (творче мислення, творча уява, енергопотенціал, психомоторика, почуття та мотивація до творчо-рухової діяльності), які розвиваються у процесі теоретичної та практичної підготовки учнів на уроках фізичної культури та під час самостійних занять вдома.

*Процесуальний компонент* передбачає визначення засобів, методів і методичних прийомів розвитку складових творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку, педагогічних умов та організаційних основ розвитку творчих здібностей у процесі фізичного виховання (форми занять фізичними вправами, види уроків фізичної культури й етапність розвитку творчих здібностей молодших школярів).

Розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання сприяють засоби, запропоновані у навчальній програмі, та найбільше – позапрограмові засоби: дидактичні ігри, гімнастика на



фiтболах, фiтбол-казки, аеробiка, дартс, духовно-фiзичнi, iмiтацiйнi та пантомiмiчнi вправи.



**Рис. 1. Модель системи розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання**

Дія засобів фізичного виховання посилювалася шляхом використання методів і методичних прийомів. Так, для розвитку творчої уяви на уроках фізичної культури застосовували такі прийоми, як: аглютинація, акцентування, продовження сюжету, рухова розповідь, імпровізація, сюжетна імітація. Для розвитку творчого мислення використовували методи «проб і помилок» та «мозкового штурму», а також методичні прийоми: виокремлення протилежних властивостей, постановки запитань і переформулювання. Для розвитку енергопотенціалу молодших школярів застосовували ігровий, змагальний методи та методи тренування. Для ефективного розвитку творчих здібностей учнів у процесі фізичного виховання здійснювався цілеспрямований розвиток психомоторних здібностей із використанням методичних прийомів відповідно до критеріїв їхньої оцінки.

Комплексний вплив на розвиток усіх компонентів творчих здібностей забезпечувався через використання методів: евристичного, дослідницького та методу проблемного викладу. Основою їхнього використання було створення проблемної ситуації, яка формувала пізнавальну потребу молодших школярів, забезпечувала необхідну спрямованість їх думок на розв'язання суперечливих даних. На уроках фізичної культури використовували творчі індивідуальні завдання, які посилювали вплив на компоненти творчих здібностей, що «відставали» у розвитку, порушуючи їхню гармонію. Наприклад, для підсилення розвитку творчої уяви пропонували учням: уявити та передати емоціями, мімікою, жестами або рухами «спортивну злість», смуток або радість від перемоги; відобразити боксера на ринзі, плавця на суші, бігуна у воді, лижника на піску, придумати неіснуючий вид спорту чи спортивний інвентар майбутнього тощо.

Розвиток творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку здійснювався на уроках фізичної культури й у процесі самостійних занять вдома. Предметні та комплексні уроки фізичної культури були основною формою занять школярів, у межах якої виховувалася творча особистість. Застосування різних видів уроків зумовлено етапністю розвитку компонентів творчих здібностей.

Ефективною формою занять для розвитку творчих здібностей школярів була самостійна робота вдома. Їй приділено особливу увагу на заключному етапі розвитку творчих здібностей, який запланований на другий рік навчання молодших школярів. З цією метою розроблено зошит із творчими завданнями «У країні Фізкультурії».

Ефективність розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі фізичного виховання забезпечувалась такими педагогічними умовами: створенням позитивної емоційної атмосфери занять; розвитком самостійності учнів у творчій діяльності; наслідуванням учнями творчої активності вчителя.

Створення позитивної емоційної атмосфери занять передбачало: виховання в учнів поваги до почуттів та емоцій іншої людини; надання можливості емоційного виявлення; використання музичного супроводу, елементів новизни; застосування ігрового та змагального методів.

Під час занять фізичними вправами використовували мнемонічні прийоми, які покращували психоемоційний стан шляхом цілеспрямованої активізації в пам'яті емоційно-зорової й емоційно-слухової інформації.

Необхідною умовою розвитку творчих здібностей учнів у процесі фізичного виховання був розвиток самостійності, оскільки творча діяльність людини передбачає самостійне створення нових, оригінальних продуктів, або удосконалення того, що вже існує.

Основними способами, що спонукали учнів до прояву самостійності у творчій діяльності, були: використання «мурашників», які передбачали самостійне п'ятихвилинне виконання засвоєних рухових дій після їх розучування, залучення учнів до оцінки правильності виконання вправ самого себе або товаришів, підбір оптимального для себе темпу рухів, музики для розучування вправ музритміки й аеробіки тощо.

Важливу роль у розвитку творчих здібностей у процесі фізичного виховання відіграло наслідування учнями творчої активності вчителя. Педагог, який реалізовував експериментальну систему, володів такими творчими можливостями: творчою уявою й мисленням, психомоторними здібностями, розвиненими почуттями та високим рівнем працездатності. Гармонійність їхнього розвитку забезпечувала: підбір нових, оригінальних засобів фізичного виховання, методів і прийомів для розвитку творчих здібностей, розробку творчих індивідуальних завдань для учнів тощо.

*Оцінювальний компонент* містить діагностику творчих здібностей, яка здійснювалася під час підсумкового й оперативного-поточного контролю за трьома рівнями: високим, середнім, низьким.

Учням з високим рівнем розвитку творчих здібностей притаманні: висока працездатність, моторна щільність діяльності на уроці; прояв власної ініціативності, максимальної самостійності під час вирішення творчих завдань і пізнавальних, моральних та естетичних почуттів; оригінальність рухових ідей та творчих проєктів; довготривале утримання уваги; виконання рухів з високою точністю; швидке та міцне засвоєння рухових дій; ритмічність рухів.

У молодших школярів із середнім розвитком творчих здібностей виявлено середню працездатність та моторну щільність діяльності на уроці; ініціативність після спонукань учителя, короткочасне переключення уваги; під час вирішення завдань вони радяться з учителем, товаришами, батьками, поєднують продуктивну та творчу діяльність, фантазують, але в ідеях відсутній елемент новизни; вагаються при продукуванні нових ідей; в них спостерігається відхилення від рухового еталону, нестабільне виконання засвоєних рухових дій та дещо порушена ритмічність рухів.

Дітям з низьким рівнем розвитку творчих здібностей властиві: низька працездатність і моторна щільність діяльності на уроці; безініціативність при висуненні ідей; розсіяна увага; репродуктивна діяльність; виконання рухів з низькою точністю, трудність під час засвоєння нових рухових дій,

відсутня ритмічність рухів, фантазія та бажання реалізувати себе в творчій діяльності; копіювання ідей товаришів.

Критерії та показники, за якими проводилася оцінка творчих здібностей школярів у процесі фізичного виховання, відображені в табл. 1.

Таблиця 1

**Критерії та показники рівня розвитку творчих здібностей молодших школярів**

Компоненти творчих здібностей		Критерії	Показники	Рівні розвитку
<b>Мотивація до творчої рухової діяльності</b>		<input type="checkbox"/> рухова активність; <input type="checkbox"/> пізнавальна активність.	<input type="checkbox"/> моторна щільність діяльності учнів на уроці; <input type="checkbox"/> допитливість, концентрація уваги.	<b>Високий, середній, низький</b>
<b>Творче мислення</b>		<input type="checkbox"/> швидкість; <input type="checkbox"/> гнучкість; <input type="checkbox"/> оригінальність; <input type="checkbox"/> конкретність.	кількість висунутих ідей; різноманітність, різнобічність; нестандартність рішень; вміння описувати і виокремлювати деталі при висуненні нової ідеї.	
<b>Творча уява</b>		здатність створювати нові ідеї та удосконалювати вже створені	оригінальність ідей	
<b>Психомоторні здібності</b>	відтворення та диференціація: <input type="checkbox"/> просторових параметрів рухів; <input type="checkbox"/> часових параметрів рухів; <input type="checkbox"/> динамічних зусиль; <input type="checkbox"/> рівновага, координація; <input type="checkbox"/> відчуття ритму.	<input type="checkbox"/> динаміка засвоєння рухових дій; <input type="checkbox"/> точність; <input type="checkbox"/> ритмічність.	<input type="checkbox"/> швидкість, міцність; <input type="checkbox"/> влучність; <input type="checkbox"/> відхилення (часові, метричні) від рухового еталону.	
	<b>Енергопотенціал</b>		працездатність	
<b>Почуття</b>	<b>пізнавальні,</b>	<input type="checkbox"/> допитливість, цікавість; <input type="checkbox"/> відповідальність, гідність, повага до слабшого; <input type="checkbox"/> пластичність.	<input type="checkbox"/> постановка запитань, прояв пізнавальної активності; <input type="checkbox"/> обов'язковість при виконанні завдань на уроці та вдома, відчуття задоволення від успішної творчої діяльності, взаємодопомога; <input type="checkbox"/> гармонійність, граціозність, естетичність.	
	<b>моральні,</b> <b>естетичні</b>			

*Результативний компонент* відображає сформованість у молодших школярів рівня розвитку творчих здібностей.

У третьому розділі «**Ефективність системи розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання**» описано зміст організації та результати експериментально-дослідної роботи.

Для перевірки ефективності досліджуваної системи було проведено

формувальний експеримент, що тривав протягом двох навчальних років. У ньому взяли участь 200 учнів 1–2 класів. Уроки фізичної культури з молодшими школярами ЕГ (експериментальної групи) проводилися відповідно до розробленої системи, а з учнями КГ (контрольної групи) – традиційно, відповідно до чинної програми з фізичної культури школярів.

Розвиток творчих здібностей в експериментальній системі здійснювався у три етапи: початковий, репродуктивний та продуктивний (творчий). Метою початкового етапу було формування в учнів мотивів до творчої діяльності у процесі фізичного виховання та розвиток у них енергопотенціалу. Необхідність формування мотивів обумовлена розвитком в учнів потреби у здійсненні творчої діяльності. Висока працездатність впливатиме на покращення рівня функціонування організму дітей для подальшого здійснення творчих рухових дій у процесі фізичного виховання. Для реалізації мети першого етапу використовували такі завдання: формування в учнів знань щодо значення творчих здібностей у житті людини, ролі фізичної культури в їхньому розвитку, інтересу молодших школярів до прояву творчості на уроках фізичної культури; підвищення працездатності школярів для здійснення творчих рухових дій у процесі фізичного виховання.

Метою репродуктивного етапу був розвиток у школярів психомоторних здібностей. Її досягнення забезпечило основу для продукування нових способів вирішення рухових завдань у процесі фізичного виховання. Для реалізації мети в школярів розвивалися здібності до: відтворення та диференціації просторових, часових параметрів рухів і динамічних зусиль; координації та рівноваги; відчуття і відтворення ритму.

Метою продуктивного етапу був комплексний розвиток компонентів творчих здібностей. В учнів удосконалювалися уміння продукувати різноманітні варіанти рішень творчих рухових завдань, будувати оригінальні образи у процесі їх вирішення та застосовувати набуті знання для здійснення творчої діяльності. У процесі вирішення творчих завдань створювались умови для прояву школярами позитивних почуттів.

На завершальному етапі здійснено діагностику рівнів розвитку творчих здібностей, фізичної підготовленості та соматичного здоров'я учнів. Порівняння рівнів розвитку творчих здібностей молодших школярів ЕГ та КГ після проведення формувального експерименту подано в табл. 2. У ній зазначено, що у КГ діагностовано 40% учнів із низьким, 32,6% – з середнім і лише 27,4% – із високим рівнем розвитку творчих здібностей. В ЕГ діагностика не виявила дітей з низьким рівнем розвитку творчих здібностей. Середній зафіксовано у 15,9%, а високий – у 84,1% школярів. Якщо до експерименту 86,6% учнів експериментальних груп характеризувалися низьким, 8 % – середнім та 5,4 % – високим рівнем розвитку, достовірної різниці між показниками творчих здібностей школярів ЕГ і КГ не було зафіксовано ( $P > 0,05$ ), то після його завершення спостерігалася суттєва різниця рівнів розвитку їхніх творчих здібностей ( $P < 0,05$ ). Зростання результатів діагностики творчих здібностей після впровадження експериментальної системи у

процес фізичного виховання свідчить про її ефективність щодо виховання творчої особистості.

Експрес-оцінка рівня здоров'я молодших школярів виявила значне покращення його стану в дівчаток і хлопчиків ЕГ, порівняно з учнями КГ. В перших рівень розвитку покращився із середнього до високого показника, а в інших залишився таким же, як і до експерименту (на середньому рівні). Суттєвіше покращення рівня здоров'я у школярів ЕГ, порівняно з КГ, свідчить про позитивний вплив експериментальної системи розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання на показники соматичного здоров'я.

Таблиця 2

**Порівняння рівнів розвитку творчих здібностей учнів ЕГ і КГ після експерименту**

Групи		Рівні розвитку творчих здібностей		
		низький	середній	високий
КГ (n=96)	n	38	32	26
	%	40	32,6	27,4
ЕГ (n=104)	n	-	17	87
	%	0	15,9	84,1

Діагностика рівня фізичної підготовленості молодших школярів після закінчення експерименту також виявила значне його покращення у молодших школярів ЕГ, порівняно з КГ. В учнів ЕГ рівень фізичної підготовленості зріс із середнього до високого, а у КГ – лише до достатнього показника. Такі результати підтверджують позитивний вплив експериментальної системи розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання на рівень фізичної підготовленості учнів.

## ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Аналіз психолого-педагогічної, спеціальної методичної літератури з фізичної культури та результати проведеного дослідження дали змогу зробити такі висновки:

1. На сучасному етапі розвитку суспільства велика увага приділяється проблемі розвитку творчих здібностей, які визначаються як властивості особистості, що забезпечують здатність до продукування принципово нових, оригінальних ідей та удосконалення того, що вже існує. Проте, сьогодні ми не спостерігаємо належної уваги до творчої діяльності учнів у школах загалом і у процесі фізичного виховання зокрема, як невід'ємної складової освіти. В цей же час, у фізичному вихованні закладений значний потенціал для розвитку творчих здібностей особистості.

2. Оцінюючи стан проблеми розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі фізичного виховання на основі констатувального етапу експерименту, виявлено недостатній рівень теоретичної підготовленості вчителів фізичної культури з питань сутності творчих здібностей і можливостей їхнього вдосконалення на уроках фізичної культури.

Діагностика стану творчих здібностей молодших школярів виявила низький рівень розвитку більшості їх компонентів. Лише за результатами тестування гнучкості мислення хлопчиків та конкретності мислення хлопчиків ЕГ і дівчаток КГ зафіксований середній рівень розвитку.

3. Відповідно до особливостей процесу фізичного виховання, що, передусім, передбачає рухову активність учнів, до структури творчих здібностей належать такі компоненти: творче мислення, творча уява, почуття, енергопотенціал та психомоторика, які забезпечують творчість людини за умов оптимального та гармонійного розвитку. Крім вищезазначених складових, запропонованих В. Клименком, у структурі творчих здібностей виокремлено мотивацію до рухової активності та майбутньої творчої діяльності на заняттях фізичними вправами.

4. Діагностика стану творчих здібностей молодших школярів у процесі фізичного виховання передбачала використання конкретизованих критеріїв (рухова та пізнавальна активність; швидкість, гнучкість, оригінальність та конкретність мислення; здатність створювати нові ідеї та удосконалювати вже створені; динаміка засвоєння рухових дій, точність і ритмічність рухів; працездатність; допитливість, цікавість та інші) і показників з визначенням рівнів їхнього розвитку (низький, середній, високий).

5. Процес розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання відображено в моделі, компонентами якої є: цільовий, структурно-змістовий, процесуальний, оцінювальний та результативний, з наповненням їх підсистемами й елементами. Компоненти моделі взаємопов'язані між собою таким чином, що мета визначає зміст фізичного виховання для розвитку структурних компонентів творчих здібностей, який зумовлює вибір форм, методів, прийомів, засобів і педагогічних умов досліджуваного процесу. Відповідно до них реалізована діагностика стану творчих здібностей молодших школярів. Зазначені компоненти моделі впливають на досягнення результату, аналіз якого дає можливість визначати та коригувати цілі.

6. Розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку сприяла система, що передбачає: поетапний розвиток структурних компонентів творчих здібностей; застосування методів проблемного викладу, «проб і помилок», «мозкового штурму», дослідницького й евристичного, а також методичних прийомів: аглютинація, рухова розповідь, імпровізація, виокремлення протилежних властивостей; застосування додатково впроваджених засобів фізичного виховання (гімнастика на фітболах, фітбол-казки, аеробіка, дартс, духовно-фізичні, імітаційні та пантомімічні вправи тощо), які використовуються за певних педагогічних умов розвитку творчих здібностей молодших школярів у

процесі фізичного виховання (створення позитивної емоційної атмосфери занять; розвиток самостійності учнів у творчій діяльності; наслідування учнями творчої активності вчителя); розв'язання творчих індивідуальних завдань на уроках та вдома в зошиті «У країні Фізкультури».

7. За результатами творчо-рухової діяльності учнів початкової школи (згідно з конкретизованими критеріями) визначено рівні розвитку їхніх творчих здібностей після проведення формувального експерименту. Якщо в учнів ЕГ не було виявлено низького рівня розвитку творчих здібностей, з високим зафіксовано 84,1%, а з середнім – 15,9%, то в КГ з низьким рівнем розвитку діагностовано 40% школярів, з середнім – 32,6%, а з низьким – 27,4%. Різниця у розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку ЕГ та КГ виявилась достовірною ( $P < 0,05$ ).

На основі результатів дослідження зроблено висновок, що успішний розвиток творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання можливий на основі єдності та цілісності всіх компонентів експериментальної системи.

8. Після експерименту рівень фізичної підготовленості молодших школярів ЕГ покращився з середнього до високого, тоді як у КГ – з середнього до достатнього рівня. Рівень соматичного здоров'я у школярів ЕГ зріс із середнього до високого, а у КГ залишився незмінним і відповідав середньому рівню розвитку. Суттєвіший приріст показників соматичного здоров'я та фізичної підготовленості школярів ЕГ свідчить про потужну потенційну спроможність фізичної культури щодо розвитку творчих здібностей і можливість одночасного ефективного вирішення оздоровчих завдань.

Проведене дисертаційне дослідження не претендує на вичерпне вирішення усіх аспектів проблеми розвитку творчих здібностей школярів у процесі фізичного виховання. Подальші дослідження за обраною проблемою можуть бути спрямовані на: розвиток творчих здібностей школярів інших вікових груп; розробку діагностичних методик комплексної оцінки творчих здібностей школярів у процесі фізичного виховання.

## **СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ**

*Статті у фахових виданнях:*

1. Серeda І. О. Творчі здібності людини: визначення, сутність, структура / І. О. Серeda // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Харків : ХДАДМ, 2009. – № 4. – С. 110–113.

2. Серeda І. О. Характеристика експериментальної системи розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання / І. О. Серeda // Наука і освіта : Науково-практичний журнал Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2010. – № 6. – С. 173–177.

3. Серeda І. О. Методика розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання / І. О. Серeda // Освіта Донбасу. – Луганськ, 2011. – № 4 (147). – С. 23–29.



4. Серета І. О. Контроль творчих здібностей молодших школярів на уроках фізичної культури / І. О. Серета // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2011. – № 10 (221). – Ч. 2. – С. 125–134.

5. Серета І. О. Вплив системи розвитку творчих здібностей на стан креативності учнів молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання / І. О. Серета // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наукових праць. – Слов'янськ : СДПУ, 2011. – Вип. LV. – Ч. 1. – С. 241–250.

*Статті в інших виданнях:*

6. Серета І. Методика розвитку рухового компонента творчих здібностей в процесі фізичного виховання / І. О. Серета // ВІСНИК ПСИХОЛОГІЇ І ПЕДАГОГІКИ : збірник наук. праць Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, Інституту психології і соціальної педагогіки Київського університету імені Бориса Грінченка. – Випуск 5. – К., 2011. – Режим доступу: <http://www.psyh.kiev.ua>. [Електронний ресурс]

*Матеріали конференцій:*

7. Серета І. О. Аналіз методичних засад розвитку творчих здібностей школярів / І. О. Серета // Сучасні технології у сфері фізичного виховання, спорту та валеології : збірник наукових праць II Міжнародної (інтернет) науково-практичної конференції (24-25 травня, 2008 р.). – Харків : Акад. ВВ МВС України, 2008. – С. 148–153.

8. Серета І. О. Компоненти творчих здібностей, показники та критерії їх оцінки / І. О. Серета // Сучасні технології у сфері фізичного виховання, спорту та валеології : збірник наукових праць III Міжнародної (інтернет) науково-практичної конференції (4-5 червня, 2009 р.). – Харків, 2009. – С. 103–109.

9. Серета І. О. Організація розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках фізичної культури / І. О. Серета // Сучасні проблеми фізичного виховання і спорту школярів і студентів України : збірник матеріалів X Всеукр. науково-практичної конференції (29-30 квітня, 2010 р.). – Т. I. – Суми, 2010. – С. 60–63.

10. Серета І. О. Передумови формування системи розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку / І. О. Серета // «Перший крок у науку» : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (30-31 березня, 2010 р.). – Т. 2. – Луганськ : Поліграфресурс, 2010. – С. 63–66.

11. Серета І. О. Стан проблеми розвитку творчих здібностей школярів на уроках фізичної культури / І. О. Серета // Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації : матеріали VI Всеукр. науково-практичної конференції (15 грудня, 2010 р.). – Ч. II : фізичне виховання, фізика, інформатика, математика, техніка, біологія, хімія. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2010. – С. 17–21.

*Навчально-методичні посібники:*

12. Серета І. О. Розвиток творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання / І. О. Серета // Методичні рекомендації для вчителів фізичної культури загальноосвітніх навчальних закладів. – Тернопіль : Воля, 2011. – 104 с.

**Середа І. О. Розвиток творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання. – Рукопис.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, Тернопіль, 2011.

Дисертація присвячена проблемі розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання. Здійснено аналіз стану досліджуваної проблеми у педагогічній теорії та практиці, з'ясовано сутність поняття «творчі здібності» та визначено їхню структуру, адаптовану до процесу фізичного виховання, виявлено віковий період учнів – синдетивний – для розвитку творчих здібностей, конкретизовано критерії та показники рівнів розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі фізичного виховання.

Розроблено, обґрунтовано та представлено у моделі систему розвитку творчих здібностей, яка містить цільовий, структурно-змістовий, процесуальний, оцінювальний і результативний компоненти з наповненням їх підсистемами, елементами та визначенням взаємозв'язків між ними для ефективного розвитку творчих здібностей учнів молодшого шкільного віку в процесі фізичного виховання.

**Ключові слова:** творчі здібності, молодший шкільний вік, система розвитку творчих здібностей, структура творчих здібностей, педагогічні умови.

**Середа І. А. Развитие творческих способностей учащихся младшего школьного возраста в процессе физического воспитания. – Рукопись.**

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Тернопольский национальный педагогический университет им. В. Гнатюка, Тернополь, 2011.

В диссертации представлены результаты теоретического анализа и педагогического эксперимента с развития творческих способностей учащихся младшего школьного возраста в процессе физического воспитания. Работа посвящена теоретическому обоснованию и экспериментальной проверке системы развития творческих способностей учащихся младшего школьного возраста в процессе физического воспитания. Осуществлен анализ исследуемой проблемы, выяснена сущность понятия «творческие способности» и определена их структура, адаптированная к развитию в процессе физического воспитания, выявлен возраст учащихся для реализации разработанной системы, предложены критерии и показатели уровня развития творческих способностей младших школьников в процессе физического воспитания.

Разработана, обоснована и экспериментально проверена система развития творческих способностей, которая включает целевой, структурно-содержательный, процессуальный, оценочный и результативный компоненты с наполнением их подсистемами, элементами и определением взаимосвязей между ними для эффективного развития творческих способностей учеников младшего школьного возраста в процессе физического воспитания.

Целевой компонент отображает направленность экспериментальной системы на развитие творческих способностей младших школьников в процессе физического воспитания.

Основу структурно-содержательного компонента составляют творческие способности (творческое мышление, творческое воображение, энергопотенциал, психомоторика и чувства), целеустремленное влияние на которые средствами физического воспитания содействует постепенному и гармоничному развитию творческих способностей младших школьников.

Оценочный компонент включает в себя виды оценивания, контроля и его задания, шкалы оценки творческих способностей. Оценивание состояния творческих способностей младших школьников проводилось с помощью критериев и их показателей уровня развития творческих способностей младших школьников в процессе физического воспитания.

Результативный компонент отображает сформированность у младших школьников необходимого уровня развития творческих способностей.

В диссертации описаны логика и ход экспериментальной проверки эффективности системы развития творческих способностей учащихся младшего школьного возраста в процессе физического воспитания. В результате установлено, что внедрение разработанной системы приводит к эффективному развитию творческих способностей учащихся, а также свидетельствует о мощных потенциальных возможностях физической культуры в развитии творческих способностей и одновременного эффективного решения оздоровительных задач.

Проведенное исследование закладывает основу для дальнейших изысканий по избранной проблеме. Они могут быть направлены на: развитие творческих способностей школьников других возрастных групп; разработку диагностических методик комплексной оценки творческих способностей школьников в процессе физического воспитания.

**Ключевые слова:** творческие способности, младший школьный возраст, система развития творческих способностей, структура творческих способностей, педагогические условия.

**Sereda I. O. Development of creative abilities of primary school age pupils during physical education.** – Manuscript.

Thesis for the degree of candidate of pedagogical sciences, specialty 13.00.07 – Theory and Methods of Education. – Ternopil National Pedagogical University m. Hnatiuk, Ternopil, 2011.

Thesis deals with the problem of development of creative abilities of pupils primary school age in the process of physical education. The analysis of the studied problems in educational theory and practice, found the essence of the concept "creativity" and defined their structure, adapted to the process of physical education, age period found synzetyvnyy students to develop talents, concretized criteria and performance levels of development of creative abilities of young students during physical education.

The system for the development of creative abilities is elaborated, proved and presented which includes the target, the notional structural, procedural, and evaluative components resulting from filling their subsystems, elements and determining the relationships between them for effective development of creative abilities of pupils primary school age in the physical education.

**Keywords:** creativity, junior high school age, the system development of creative abilities, the structure of creativity, pedagogical conditions.